

Ємельянов В.М.,
к.т.н., доцент,
Чорноморський державний університет
імені Петра Могили

ВЗАЄМОДІЯ ДЕРЖАВИ І БІЗНЕСУ В РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЗМІЩЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Визначено трансформацію ролі державного управління в актуальних умовах ринкових перетворень в певному амбівалентному режимі. Обґрунтовано форми економічної безпеки іманентним завданням економічної діяльності.

Определена трансформация роли государственного управления в актуальных условиях рыночных превращений в определенном амбивалентном режиме. Обоснованы формы экономической безопасности имманентным заданием экономической деятельности.

Transformation of role of state administration is certain in the actual terms of market transformations in the certain valency mode. The forms of economic safety are grounded by the permanent task of economic activity.

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток антикризового управління в більшості економічно розвинених капіталістичних країн припадає на середину 80-х років ХХ ст. Активне розроблення теоретичних постулатів та накопичення практичного досвіду зумовлювалось загостренням кризи, що за своїм характером нагадувала ситуацію світової економічної кризи – Великої депресії – 1929–1933 рр. У цей період в країнах Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) налічувалося понад 35 млн. безробітних, знижувалися інвестиційні квоти (частка капіталовкладень у валовому національному виробництві) і темпи економічного зростання, збільшувались темпи інфляції.

Накопичений західними країнами досвід антикризового управління, безсумнівно, має велике значення для вирішення завдань, що стоять перед Україною, але слід враховувати, що цей управлінський досвід доводиться застосовувати в принципово інших умовах.

Насамперед, антикризове управління практично здійснювалося і вже склалося як певна наукова «протопарадигма» в умовах сформованої ринкової економіки з діючими законами конкуренції, стабільною соціально-політичною ситуацією, де й банкрутство, наприклад, прийнято розглядати як в цілому позитивне явище, котре сприяє очищенню ринку від слабких конкурентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На актуальність проблеми економічної безпеки як пріоритету державної політики вказують численні теоретичні дослідження і узагальнення як вітчизняних учених, зокрема таких як З. Варналій, Б. Данилишин, Я. Жаліло, А. Барановський, В. Бойко, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, М. Корецький, В. Мунтіян, Б. Пасхавер,

Ю. Пахомов, П. Саблук, О. Скидан, В. Шлемко, Л. Яремко, так і зарубіжних учених – А. Алтухова, К. Баррета, І. Богданова, С. Глазьєва, А. Городецького, Ю. Одума, Г. Столярова, Н. Фурса та інших.

Постановка завдання:

– визначити трансформацію ролі державного управління в актуальних умовах ринкових перетворень в певному амбівалентному режимі;

– обґрунтувати форми економічної безпеки іманентним завданням економічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Зокрема, відносно банкрутства як необхідного елемента антикризового управління в постадміністративно-командній економіці України слід зазначити, що, розвиток та становлення інституту банкрутства безпосередньо пов'язані з приватизаційними процесами, оскільки саме вони надають поштовх передачі приватному сектору капіталу, котрим раніше володіла держава. Доречно зауважити, що мета приватизації в розвинених країнах Заходу – пошук нових, більш досконалих форм власності та структур, вирішення бюджетних проблем для підвищення конкурентоспроможності та ефективності підприємств. Тому приватизацію можна розглядати як певний, опосередкований компонент антикризового управління в тому сенсі, що вона покладає відповідальність за стан антикризовості на конкретних власників конкретних підприємств, фірм.

При цьому, процедура приватизації, у тому числі і в контексті як однієї із складових антикризового управління має здійснюватися, як правило, послідовно: спочатку підприємство піддається санації (оздоровленню), потім експерт-оцінювач визначає ситуацію і тільки потім передається – продається – приватному капіталу. За такою схемою, або із незначними відмінностями, відбулася і приватизація більшості підприємств Чехії, Словаччини, Угорщини і Польщі.

В цьому відношенні принципи та реальні результати приватизації в Україні і, зокрема, їх взаємозв'язок з далекими від досконалості законами «Про банкрутство» та «Про відновлення платоспроможності або визнання підприємства банкрутом», по-перше, призвели до перетворення інституту банкрутства на засіб тіньової економіки – зумисного банкрутства життєздатних підприємств для придбання їх за мінімальною ціною, що, у свою чергу, посилювало економічну нестабільність в країні. По-друге, вони, полишаючи поза увагою моральний бік проблеми, значною мірою заклали основи недосконалого антикризового менеджменту, привчаючи діяти нових власників не в «кодах» економічної реальності, а за спрощених і вигідних для себе штучних умов.

Розроблення теорії та аналіз практики антикризового управління має відбуватися і в контексті узагальнення результатів та коригування вже здійсненої приватизації українських підприємств, вирішуючи не тільки завдання антикризового менеджменту, а й ширші проблеми значної зміни соціально-економічної ситуації в країні на краще.

Безпека – у тому числі і у формі економічної безпеки (ЕБ) – займає одне із найпріоритетніших місць у т. зв. піраміді людських потреб (піраміді А. Маслоу). Вона йде за безпосередніми фізіологічними потребами, посідаючи наступний щабель у піраміді. З різною інтенсивністю виявляючи себе несвідомо в органічному світі, безпека повномасштабно і свідомо діє вже у світі людського універсуму. Тут вона набуває ознак необхідної рефлексії людства стосовно гарантій його існування. Відтак безпека є, власне, свідомою цільовою і діяльнісною антропною категорією, яка має на меті пошук і дотримання певних оптимальних кондицій існування соціуму в різних його аспектах та умовах. Тому, по суті, немає безпеки систем чи об'єктів неживої природи, позбавлених свідомості, – сповна і стало діє тільки безпека соціуму за його конкретних обставин, котра існує як певний «артефакт» буття людства і потребує відповідних засобів (регулятивного механізму і ресурсів) підтримки [1, с. 129].

Повнота і сталість феномену безпеки є її онтологічність – реальність буття безпеки в усіх її конкретних формах функціонування – формування, підтримки, оцінки тощо, за умов як достатнього стану безпеки (наприклад, ЕБ певного підприємства), так і її низького рівня (наприклад, низький рівень безпеки інформаційного простору України). Буття безпеки має подвійну природу – субстратну і інформаційну. Субстратна природа безпеки пов'язується з її компонентним носієм – людиною, підприємством, регіоном тощо – в його певному стані, а оскільки за визначенням цей носій є діяльним, активним началом, що спроможний змінювати свій стан, то це визначає і суб'єктність безпеки.

Інформаційна природа безпеки сполучається з властивостями інформації як особливого алгоритму (управління) можливого досягнення доцільного результату [3, с.9], де доцільним результатом, наразі, є певний необхідний стан безпеки відповідного носія. Особливим тут є і те, що ступінь повноти і сталості безпеки пов'язується із її конкретним видом. Нагадаймо, що інформація і управління безпосередньо сполучаються між собою тільки в об'єктах (системах) живої природи, де цілеспрямоване (само)управління потребує активного і постійного використання інформації, а саме: *генетичної інформації* живих істот, записаної в нуклеїнових кислотах клітин послідовністю основ, котра визначає всі їх (істот) фенотипічні особливості; *поведінкової інформації*, що фіксується негенетичними компонентами нервових клітин, з якою оперують всі багатоклітинні істоти, включаючи і людину; *інформації-знання* (логічної, творчої інформації), котрою люди обмінюються за допомогою усної та письмової мови і яка зберігається як в пам'яті людини, так і у відповідних «зовнішніх» носіях – від книг до комп'ютерів [4, с. 80].

Відтак відповідно до видових операціональних можливостей інформації, носії інформації, за конкретної її репрезентативної повноти, дещо спрощуючи, здатні реалізовувати певну «безпекоорієнтовану» поведінку:

- найпростіші живі істоти (за наявності тільки генетичної інформації) – обирати життя як таке (розмножуватися) за гарантованої адекватності (безпечності) свого середовища властивостям своєї істоти (безпека як найпростіший вибір – так чи ні);

- тварини (за наявності генетичної та поведінкової інформації) – обираючи життя, як таке, активно обирати найпридатніші (найбезпечніші) зони та ніші свого існування (безпека як складний, поведінковий вибір);

- людина (за наявності всіх видів інформації) – обираючи життя як таке та найпридатніші зони свого існування одночасно активно створювати такі зони (безпека як конструювання).

Конструктивний характер безпеки, досяжний для соціума, в свою чергу ґрунтується на двох векторах продуктивної діяльності людини – позитивної «свободи для» і негативної «свободи від» [5, с. 31]. «Свобода для» відповідає немотивованій, недетермінованій з-зовні спроможності людини створювати щось принципово нове, що без неї ніколи би – самоплином – не виникло б, а відтак існувати в світі цих артефактів матеріальних цінностей, техніки, науки, культури тощо. Тому «цивілізаційна звичка» існування в світі артефактів, що вже стає цивілізаційною необхідністю, може бути ототожнено з «безпекою для» – новим, «оштучненим» буттям, поза яким людство вже немислимо. Навпаки, спроможність людини активно протидіяти загрозам буття (так звана «свобода від») може бути сполучена з «безпекою від» в широкій палітрі комплексних безпекоорієнтованих дій – від обирання «безпекоємних» форм і зон життя до конструювання певних захисних засобів від загроз небезпеки [2, с. 100].

Цивілізаційно, «безпека для» сприймається, – причому, дуже неявно і інтуїтивно – передусім, через те, що породжує світ артефактів, в якому вже майже виключно існує людство – через економіку, економічний розвиток, – хоча тут економіка, звичайно, діє в широкому контексті культури (науки, мистецтва, релігії та освіти). Натомість «безпека від» – в силу її орієнтованості на захист від конкретних видів загроз – і сприймається цілком раціонально, і діє цілком конкретно, незважаючи на всі її рівні та спеціалізації – безпека національна і людини, безпека економічна і екологічна, безпека воєнна і інформаційна. Особливим серед цих різновидів безпеки є ЕБ, по-перше, тим, що вона, як складова, займає чільне місце в національній безпеці і за благополучних світових соціально-політичних обставин інколи майже ототожнюється з усією національною безпекою. По-друге, ЕБ є принципово «самореферентною», тобто і породжується самим економічним розвитком, і існує як необхідна умова його сталості.

Суб'єктами безпеки – тобто носіями певного роду цільової активності стосовно неї із спроможністю її оцінювати та змінювати – в просторі людського буття є окремі громадяни (індивіди), соціальні групи, державні органи, громадські установи, господарські організації (економічні, соціально-економічні тощо системи різного типу і рівня –

підприємства, фірми, корпорації, банки і т.д.), які усвідомлюють власні загрози і небезпеки і здатні здійснювати певну діяльність по їх профілактиці і подоланню. Тобто, на загал, в тій чи іншій мірі кожна особа, етнічні або національні спільноти, установа чи організація первісно створюють – явно чи неявно – і підтримують свою безпеку, власне, ЕБ.

Особливим в суб'єктності безпеки є її структурно-функціональні особливості в залежності від носія і, передусім, в сенсі потенціалу ЕБ, її спроможності і спрямованості. Так, безпека людини орієнтована на збереження її органічної психосоматичної основи застосуванням тих відтворювальних засобів (їжі, житла, матеріальних, культурних і фінансових ресурсів), якими вона, виходячи із свого статусу (роботи, соціального захисту) і гарантування їх реального мінімально припустимого рівня з боку держави, спроможна нормально оперувати. Очевидним тут є те, що ЕБ людини практично збігається з її природно-соціально-культурною основою і не може, в принципі, значно відрізнитися для соціумів однієї культури (цивілізації) і часу. Інші види безпеки, котрі мають чи виразні просторові (муніципальна, регіональна) чи продуктивні (підприємства, фірми, організації) характеристики, об'єднуються тим, що вони мають відповідні штучні і різноманітні в своїй основі носії. Це, власне, «оштучнює» і їх безпеку, котра, передусім, має захищати (гарантувати) їх власну місію, мету існування і діяльності, сполучатись з ними, будучи до них когерентною. Відтак ЕБ набуває тут безліч можливих конкретних конфігурацій, типологізуючись, значною мірою, за видами носіїв – безпека підприємства, організації, регіону. Другою особливістю «оштучненої» безпеки, стосовно безпеки людини, є значно ширший діапазон можливостей її гарантування, що безпосередньо зумовлюється цільовою спрямованістю діяльності цих штучних носіїв. Втім, їх безпеку і ЕБ людини поєднує те, що, по суті, це є «внутрішня безпека» в сенсі її необхідної орієнтації на певні норми, принципи, обставини (узагальнено – інститути), котрі декларує і здійснює держава, виконуючи специфічне «нормування» безпеки, як одну із своїх головних – безпекотворчих – функцій.

Відтак, найбільш потужною конкретною і водночас реальною організацією, спроможною гарантувати безпеку цілісно і в широких масштабах – національну безпеку, – є держава. Держава реалізує діяльність по гарантуванню всіх видів національної безпеки: політичної, економічної, соціальної, екологічної, оборонної, інформаційної тощо. Держава спрямовує зусилля всіх громадян суспільства (всього громадянського суспільства), незалежно від їх національної приналежності, на створення умов, котрі сприяють захисту як їх особистих інтересів, так і інтересів самої держави. Держава через систему своїх органів ухвалює закони та інші нормативні акти і забезпечує їх проведення в життя всіма адекватними методами, що знаходяться в її розпорядженні, у тому числі й адміністративними. Державі належить монополія на «безпекоорієнтовану» законотворчість і примус при його реалізації.

Держава є об'єднаним товариством людей як цілісності у взаєминах з іншими країнами і народами. Через систему державних механізмів встановлюються і підтримуються політичні, культурні, економічні зв'язки, договори і угоди, створюються регіональні і світові організації і союзи, спрямовані на захист політичних, соціальних, культурних і економічних прав і свобод громадян.

Розробляючи відповідні загальнонаціональні стратегії, держава вносить у соціальну свідомість певні засади, здійснення яких інтегрує зусилля переважної більшості суспільства. Однією із таких стратегій є стратегія національної безпеки, яка має системно блокувати загрози ключовим інтересам держави та соціуму, у тому числі і загрози їх економічним інтересам, тобто гарантувати їм ЕБ.

Стосовно гарантування ЕБ держава як володіє значними матеріальними і фінансовими ресурсами, так і має формувати в суспільстві певну орієнтовану (і керовану) мотивацію економічної поведінки, заохочуючи і розвиваючи одні види діяльності і обмежуючи інші.

Відтак трансформація ролі державного управління в актуальних ще зараз умовах ринкових перетворень має діяти в певному амбівалентному режимі: як усуваючи державу від зайвих втручань в безпосередні економічні інтереси суб'єктів господарювання, так і зберігаючи свої управлінські державні позиції в гарантуванні належних умов реалізації цих інтересів – тобто забезпечуючи їх ЕБ. Фактично, наразі, питаннями забезпечення ЕБ займаються всі гілки державної влади: законодавча, виконавча і судова, тому при цьому дуже важливе розмежування їх повноважень в області ЕБ країни і її регіонів.

ЕБ є не тільки однією із складових національної безпеки, а й значною мірою «замикає» їх на себе, що в організаційному плані потребує системного узгодження цих складових. Тут у політичному плані на основі законодавства України діє спеціальний орган – Рада національної безпеки і оборони України, – котрий покликаний здійснювати підготовку рішень Президента країни в області забезпечення всіх складових національної безпеки, включаючи і ЕБ. Відтак Рада національної безпеки і оборони України і в системно-організаційному, і в політичному планах – конституційний орган, який має своїм цільовим призначенням захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави у всіх суспільних сферах, включаючи економічну, від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Окрім відповідних державних органів і структур, функціонально пов'язаних із гарантуванням ЕБ широкому колу об'єктів їх діяльності – від окремої людини до країни в цілому, – в Україні вже сформувалася система недержавних організацій, суспільних об'єднань, громадських рухів, комерційних структур, асоціацій юридичних і фізичних осіб, яка орієнтована на розв'язання тих чи інших проблем цього виду безпеки.

Безпосередньо і прямо вони, ці організації та об'єднання, захищають економічні інтереси, права і свободи різних суспільних груп, трудових і професійних колективів, малих і середніх підприємств, опосередковано –

через законодавчі та адміністративні органи – впливають на вироблення доцільної економічної політики в країні та її регіонах, а через неї – і на стан ЕБ. Наприклад, *профспілки*, послідовно проводячи політику захисту економічних інтересів найманих працівників через боротьбу з безробіттям і вимоги повної зайнятості та поліпшення умов праці, безпосередньо реалізують ЕБ цих працівників, а опосередковано – впливають на безпеку відповідних підприємств, галузей і регіонів. Більш очевидним є позитивний зв'язок ЕБ країни та її регіонів з рівнем підтримки приватного бізнесу із відповідною ринковою орієнтацією на це адміністрації території та об'єднань.

Слід зазначити що, в нинішній кризовій ситуації чимало підприємств в Україні, працюючи в нестабільному економічному середовищі, наразі є збитковими, переживають глибокий спад виробництва і знаходяться в критичному стані або стані банкрутства. Це становить реальну небезпеку як для колективу такого підприємства, так і – потенційно – економіки і соціальної стабільності в регіоні, оскільки кожне підприємство, будучи основним структуроутворюючим елементом безпосередньо економіки регіону, а опосередковано і країни в цілому, виконує не лише виробничі функції, але і дає кошти для існування багатьох людей, пов'язаних з ним, несе певні соціальне навантаження і зобов'язання. Тому неповне та неефективне використання виробничих потужностей і інфраструктури підприємства, а тим більше руйнування його потенціалу, становлять загрозу економічним, матеріальним основам життєдіяльності колективу і суспільства – тобто їх безпеці.

Особливим в суб'єктності безпеки економічної діяльності, що реалізується на рівні державної політики, має бути її сполученість зі сталим економічним розвитком, а ширше – із сталим цивілізаційним розвитком взагалі.

Висновки. Така сполученість робить ЕБ іманентним завданням економічної діяльності і може виражатися в певних конкретних, вже апробованих формах:

- Ефективної взаємодії держави і бізнесу в регулюванні економічних процесів і зміцненні ЕБ за умови, що економічна діяльність держави не підміняє ринкові механізми, а держава є тільки бажаним партнером бізнесу. Такі партнерські стосунки можуть реалізовуватися в багатьох сферах, де у держави і бізнесі збігаються інтереси: створення умов для активізації інвестиційної і інноваційної діяльності, формування належної інфраструктури, охорона прав власності, боротьба з кримінальними елементами тощо. Особливого значення по останній позиції набуває викорінення практики рейдерства, яке є кримінальним за суттю, визначенням, а економічним – за формою.

- Підвищення якості управління державними унітарними та підприємствами і компаніями з державною часткою власності на підставі того, що державні підприємства не можуть працювати, підпорядковуючись лише ринковим механізмам. Особливість «ніші» економічної діяльності

подібних підприємств така, що за них повинна нести відповідальність держава, а вони, у свою чергу, мають нести відповідальність перед державою. Такий кільцевий механізм взаємозв'язків, що має включати і позиції ЕБ, є не тільки проблемним за своєю суттю, але й потребує певного періоду адаптації, що ускладнює його застосування. В цьому напрямку зростає і роль держави в реструктуризації підприємств з метою вдосконалення їх організаційної структури, що має забезпечувати зниження виробничих і управлінських витрат, економію оборотних коштів, інтеграцію науки і виробництва. Якщо одним з таких підходів організаційних перетворень може бути створення інтегрованих структур, які об'єднують підприємства, фінансові і наукові організації (фінансово-промислові групи, науково-виробничі центри, корпорації, холдингові компанії), то це підіймає проблему і створення відповідної структури ЕБ, котра би містила і окремі автономні елементи, і спільну цілісність.

- Підтримки малого підприємництва із забезпеченням структурних зрушень у виробництві, з активізацією інноваційних процесів та освоєнням нових технологій в різних галузях економіки. Особливим тут є сполученість «загальноекономічного» виміру, і виміру ЕБ. По першому виміру мають діяти державні і регіональні органи передусім в напрямі вдосконалення нормативно-правового забезпечення малого підприємництва із ліквідацією як неефективних, а то й шкідливих застарілих підзаконних актів, так і розробленням нових, гранично спрощених дозвільних процедур, та прийняттям правових актів в першу чергу про суспільства взаємного кредитування, інвестиційні союзи, про порядок видачі державних гарантій по програмах і проектах малого бізнесу. По виміру ЕБ тут має розв'язуватися проблема «маломасштабної безпеки» підприємств такого рівня, оскільки їх ЕБ є певною мірою «проміжною» між безпеками підприємств «звичайного» розміру і безпекою окремої людини.

- Інноваційної діяльності різних типів підприємств і як однієї із складових економічного зростання, і як чільного фактора їх ЕБ. Першочерговим тут є формування єдиної державної інноваційної політики із визначенням пріоритетів розвитку інноваційної сфери та вдосконаленням законодавчих і нормативних актів з метою переведення відповідних підприємств на вищі, стосовно існуючих в них ТУ, із створенням для цього сприятливих економічних і фінансових умов.

- Розроблення і втілення в життя такої структурної політики, яка би не «напрямую», а опосередковано-гарантовано забезпечувала ЕБ країни шляхом збереження найбільш вартісних елементів накопиченого технічного потенціалу та подолання деформацій в галузевій, внутрігалузевій і виробничій структурах, що склалися, із ліквідацією технічного і технологічного відставання вітчизняного виробництва. Особливим тут є те, що за запропонованої структурної політики ЕБ набуває функції певного «фільтру» захисту вітчизняного виробника (і, ширше, – виробництва) в експортно/імпортних відносинах. Механізмом

цього є створення і закріплення власної ніші на світовому ринку для експорту української продукції із насиченням внутрішнього ринку вітчизняними товарами і послугами відповідно до структурного попиту на них.

• Активізації науково-технічної політики як безпосереднього чинника формування науково-технологічної безпеки і через це – ЕБ. Основною інституцією такої політики має бути Національна інноваційна система (НІС), а економічними важелями – звільнення від податків за витрати підприємств на НДДКР із створенням структури забезпечення комерціалізації результатів НДДКР та субсидування витрат вітчизняних підприємств і організацій на імпорт технологій із підтримкою функціонування відповідних дослідних експериментальних установок і виробництв.

Використані джерела інформації:

1. Данилов-Данильян В.И. Устойчивое развитие (теоретико-методологический анализ) // Экономика и мат. методы. – 2003. – Т. 39, №2. – С. 123-135.
2. Дорогунцов С.И., Ральчук А.Н. Хозяйствование – синергетический инвариант. – К.: Оріяни, 2006. – 228 с.
3. Кокорін В. Конкуренстоспроможність економіки України // Бізнес & Економіка – 2007. - №5.- с.9-11.
4. Котковський В.Р. Державне регулювання як основа економічної безпеки України // Держава та регіони (Серія: державне управління). – 2006. - № 1. – с. 79-84.
5. Яремко Л. А. Розвиток ідей локальної та територіальної економіки / Л. А. Яремко // Регіональна економіка. – 2005. – № 4. – С.31.

Рецензент: Корецький М.Х., д.держ.упр., професор.

УДК338.242: [338.45:378]

Кобець А.С.,

к.т.н., проф.,
Дніпропетровський державний
аграрний університет

ВИЩА ОСВІТИ ЯК ПОТУЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ ДОВГОСТРОКОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ТА РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ

Обґрунтовано систему регулювання «освіти впродовж всього життя». Визначено напрями формування освітніх послуг в Україні.

Обоснована система регуляції «образования на протяжении всей жизни». Определены направления формирования образовательных услуг в Украине.

The system of adjusting of «education is grounded during all life». Directions of forming of educational services are certain in Ukraine.

Постановка проблеми. Поступове формування базових елементів економіки знань актуалізувало проблему формування системи неперервної